

מאבקי יעקב ועשו בראי שעה ודורות - חלק א'

פרשה נפלאה היא פרשת מאבקי יעקב ועשו: נפלאה מצד נגלותיה ומיוחדת מאד בצפונותיה, נפלאה במימדה הראשוני, בחקר הפסוקים במשמעותם הפשוט ונהדרת מאד ברבדיה העמוקים, המקפלים בתוך פסוקים מעטים, שנות היסטוריה רבות מאד על משמעויותיהן ומסריהן - שנות דור ודור ההולכות ונפרשות לנגד עינינו משך מאות ואלפי בשנים וחושפות בתוך כך את התאמתן המלאה למסרים המתמצים מפסוקי התורה:

"ויש בה עוד רמז לדורות, כי כל אשר ארע לאבינו עם עשו אחיו, יארע לנו תמיד עם בני עשו" (רמב"ן בהקדמתו לפר' וישלח).

"והראה עוד שנגע בכף ירך יעקב... ויגע בזרעו של יעקב ובניו" (אברבנאל ע"מ שמ"ה טור א').

אפילו האברבנאל, הנחשב לפשטן גדול בפירושו לתורה לא יכל להתעלם מהמסר הנגלה שבפשט פסוקי הפרשה במשמעותן לדורות.

אך מעבר לכך חקירת הפרשה הזו חושפת תגלית נאדרה של דרכי הסיפור המקראי בכלל, המתגלמים בכאן במלוא שגבם האלוקי, מעין "פרט היוצא ללמד על הכלל כולו". מתגלה כאן בתפארת עוזה היכולת והכשרון להעביר מסרים אינטלקטואליים, רגשיים ומוסריים תוך שהכתוב לעזרתו את כל כלי המעשה לרבדיהם השונים: המעשה הספרותי והתיאטרלי, הצורני והתוכני, החיצוני והפנימי וכל זאת במחשבת אמץ המתעלה מעל לכל מה שהצליחה איזו-שהיא ספרות אחרת להוציא מתחת ידה.

וממקור מים מפכים אלה שואבים בשמחה נושאי הכלים-חכמינו ז"ל - שנראה שאף הם התעלו בהתעלמות הפרשה, ובתוך כך מגלים שמינית שבשמינית שבשיטתם טעמיקת החקר בתורה, תוך שהם משאירים אותנו פעורי פה לנוכח גילוייהם, מטמוניהם והמתודיקה הלימודית שלהם.

במרכז קדש הקדשים של פרשת מאבקי יעקב ועשו עומד מדרש חכמים אחד ומיוחד:

"וישתחו ארצה שבע פעמים' - למה שבע ע"ש:
'כי שבע יפול צדיק וקם' (משלי כ"ד)
ז"א: למה שבע אמר לו: הוי רואה את עצמך
כאילו את נתון לפני משבעה קנקלין (=חדרים)
ויושב ודן, ואני נדון לפניך, ואת מתמלא רחמים עלי.
אמר ר' חנינא בר יצחק: לא זז, משתטח והולך, ומשתטח והולך עד שהכניס מדת הדין למדת הרחמים."

(ב"ר ע"ח, ח').

---

* הערה: כל ציוני המקורות המופיעים במאמר זה בציון פסוק בלבד, מתיחסים לפרק ל"ב בספר בראשית.

מדרש זה מעורר תמיהות רבות:

(א) המדרש מתיימר לענות על השאלה מדוע השתחררה עשו ליעקב שבע פעמי אולם בסופו של דבר מותיר אותנו חסרי תשובה כבתחילה. מדוע דוקא "שבע יפול צדיק"? מדוע שבעה קנקליך ולא חמשה או עשרה? אתמהא!

דומה הדבר לאותו ילד, שלקושתו מדוע איך השמש גופלת, גענה: משום שהוא קשור בחוט לשמים, אך בכך עוד לא נענינו: וכי מדוע איך השמים גופלים?

(ב) כל הסיפא (ד"א) מתמיהה מאד בניסוחה ובתוכנה. יעקב משפיל עצמו עד עפר ומתחנן בפני עשו לרחמים, תוך ציון: אתה-דן, אני-נדון?!

(ג) דברי רחב"י אף הם אינם מתישבים על הלב: "הכניס מדת הדין למדת הרחמים" - וכי היכך מצינו ביטויים אלה ביחס לבשר ודם? הלא לאלוקים הם מידות אלה.

לפני שנפנה לענות על שאלות אלה באספקלריא הכללית של הפרשה ומשמעותה, יש להקדים יסוד מוסד בדברי חז"ל, הקובע שאיך חז"ל מתפרשים נכונה אלא לאחר מיצוי פשט הפסוקים ומשמעויותיהם בהתמודדות חזיתית, אני כנגד הפסוק. רק לאחר דליות הבעיות כולם לכל צדדיהם ודקדוקיהם מובנים אמרי חז"ל והקשרם.

אף אנו נלך בדרך זו וננסה תחילה לעמוד על הפרשה, מהותה ומשמעויותיו לקלף קליפותיה ולחשוף בעיותיה:

כבר הקדמנו והבאנו את הרמב"ן, הטוען כי פרשה זו ("וישלח") היא רמז לדורותיו. בעקביות דואג הוא לפרט את מהלכי הפרשה באור ההיסטוריה ובכך מעצב לנו מסגרת להבנתה הכללית:

"אל עשו אחיו ארצה שעיך" - ... וכבר תפסוהו חכמים על זה. אמרו כב"ר (ע"ה, ב'): 'מחזיק באזני כלב עובר, מתעבר על ריב לא לר' (משלי כ"ו, י"ז). א"ל הקב"ה: לדרך ה-ה מהלך (עשו), והיית משלח לו ואומר 'כה אמר עבדך יעקב'?! ועל דעתי, גם זה ירמוז כי אנחנו התחלנו נפילתנו ביד אדום, כי מלכי בית שני באו בברית עם הרומיים ומהם שבאו ברומא, והיא היתה סיבת נפילתם בידם"

(רמב"ן, ל"ב, ד').

"וגם זה ירמוז, כי לא יגזרו בני עשו עלינו למחות את שמנו, אבל יעשו רעות עם קצתם בקצת ארצות שלהם, מלך אחד גוזר בארצו על ממוננו או על גופנו ומלך אחר מרחם במקומו ומציל הפלטים. וכך אמרו בב"ר (ע"ו, ג'): 'אם יבוא עשו אל המחנה האחת והכהנ' - אלו אחינו שבדרום... 'והיה המחנה הנשאר לפליטה' - אלו אחינו שבגולה. ראו כי גם לדורות תרמוז זאת הפרשה."

(רמב"ן, שם, ט')

וכמה נפלאים ומדויקים דברים אלו לאור האמת ההיסטורית !

ערווח תשימו בין עדר לעדר ' - וסברו בב"ר (ה, י"ג) שיש
בזה רמז: אמר יעקב לפני הקב"ה: רבוננו של עולם, אם יהיו צרות באות על
בני, לא תביא אותם זו אחר זו, אלא הרווח להם מצרותיהם ע"כ. עשה רמז,
שיהיו המסים והארנונות שיגבנו בני עשו מזרעו, ברווח והפרש בין זו לזו."

(רמב"ן, שם, י"ז)

והנה כל הפסוקים הללו מעניין גלזת אדום-רומי עסקינא. אך בתוך
מסכת רחבה זו מתבלטת פרשת מאבקו של יעקב במלאך, שבא במסורת, ששרו של עשו
הוא (ב"ר, ע"ז, ג'). זהו שלב המעבר הקריטי מן גלות לגאולה, ויש להכין את
הקרקע היטב לקראת ביצוע מעבר כה משמעותי וגורלי. אין זה דבר של מה בכך לצאת
למרחב-יה לאחר גלות של "על פני תהום".

ואכן, התורה, כבמחזה מעובד למשעי, שוקדת על שלמות הסצנה בכמה
דימנסיות, במספר מימדים:

תפאורת רקע - אורות במה: "ויקם בלילה" (פס' כ"ג) - אורות הבמה
מאופלים ומכובים - חשכת עלטה, המכשירה את השטח להתפרצות כל הרגשות של מתח
וכיעור - הרע שולט בכפה ובבמה - המאבק... "עד עלות השחר" (פס' כ"ה) -
עד ולא עד בכלל, ("כי עלה השחר" (פס' כ"ז) - עד ועד בכלל - שולי גלימת
הרקיע הבימתי מוארים באור לא אור וכל זאת לאחר החשכה מקסימלית - "שאיך
לך אפלה גדולה יותר מאותה שעה הסמוכה לשחר" (שוח"ט, י"ח). יחד עם הבהק
אור-ראשון זה, מוארים גם כל גימי הנפש, החשה בכל עוצמתה את התגברות אור
חסד על חשכת הרשע, את היציאה מן המצר למרחב-יה - "ויקא אלוקים את האור
כי טוב". הפחד, המתח והכיעור של הלילה מפנים את מקומם לבטחון והרווחה
אצל צופה המחזה. והאור ממשיך לאיטו להסיג גבול החשך. מן האפור הכהה והעמום
של השחר, דרך האודס הלנוהט של הזריחה ועד לתום נזוק של הלובן הזוהר:
"יזרח לך השמש" - הזריחה החיצונית המובילתנו להזרחה הפנימית - הנשמטית -
ניצלנו: הגענו ליום.

מדרש החשך והאור במסורת הנביאים וחז"ל מסמלים את מושגי הגלות
והגאולה. הדוגמאות לכך רבות מאד ומקיפות את כל הספורת הנבואית והמדרשית.
אנו נביא את אותם אלה העוסקים ישירות בענייננו: בשחר, בזריחה ובחילופי
לילה ליום, ותחילה בפרשתנו שלגו:

"עד עלות השחר" - כלומר, עד שיעלה שחר לישראל -
ישועת ישראל, שהוא דומה לשחר, כי הגלות דומה
ללילה.

(לקח טוב, ל"ב, כ"ה)

---

* עינין: ישעיהו נח', ח'; שם סק א-ב; שם, שם, שם י'ט-כ'; וילק"ש עהפ"ר.
זכריה י"ד, ז' וילק"ש שם: "זה אור שהוא יקר בעוה"ז, קפוד(=חשור) הוא
לעוה"ב; תהלים ק"ל, ו'; ירושלמי, תענית פ"א מ"א (עה"פס -'שומר מה מלילה'-
ישעי' כ"א, י"א); שהש"ר ג'; ב"ר ב, ד'; שם, מ"ד, י"ז; סנהדרים צג.

ישועת ישראל וגאולתו נמשלו לשחר, וכל כך למה? על כך שלושת המדרשים הבאים:

"ר' חיא הגדול ור' שמעון בן חלפתא היו מהלכים בבקעת ארבל וראו איילת השחר שבקע אורה. אמר ר' ח"א הגדול לר' שמעון: ברבי, כך היא גאולתם של ישראל: בתחילה קמעא-קמעא, כל מה שהיא הולכת-רבה והולכת"

(ירושלמי, ברכות פ"א, מ"א
וגשינויי נוסח בשוח"ט כ"ב).

"בלילה - אע"פ שהוא לילה, יש אור הלבנה והכוכבים והמזלות. ואימתי הוא חשך? בעלות השחר! הלבנה נכנסת והכוכבים נכנסים והמזלות הולכים להם. אותה שעה אין חשך גדול ממנו. ואותה שעה הקב"ה עונה לעולם ומלואו ומוציא את השחר מתוך החשך ומאיר לעולם וכו'".

(ע"פ ספר האגדה ע"מ תקצ"ז.
ובשינויי נוסח בשוח"ט כ"ב)

"כתוב אחד אומר 'מגדיל' (ישועות מלכו)'
(תהלים, י"ח, נ"א) וכתוב אחד אומר: 'מגדול'
(משועות מלכו) ' (שמ"ב, כ"ב, נ"א) ?!
א"ר יודן: לפי שאין הגאולה של אומה זו באה בבת אחת אלא, קמעא-קמעא. ומהו 'מגדיל' ?
שהיא מתגדלת והולכת לפני ישראל. לפי שהן עכשיו שרויים בצרות גדולות, ואם תבוא הגאולה בבת אחת, אינן יכולין לסבול ישועה גדולה שהיא באה מתוך צרות גדולות, לכך היא באה קמעא-קמעא ומתגדלת והולכת. ולכך היא משולה הגאולה לשחר, שנא': 'אז יבקע כשחר אורך' (ישע' נ"ח, ח'). ולמה נמשלה כשחר שאין לך אפלה גדולה מאותה שעה הסמוכה לבקר. ואם יעלה גלגל חמה באותה שעה, כל הבריות נלכדין. אלא עמוד השחר עולה ומאיר לעולם תחילה, ואח"כ גלגל חמה עולה ומאיר ואין בריה נלכדת, שנא': 'ואורח צדיקים כאור נגה, הולך ואור עד נכון היום' (משלי, ד', י"ח).

(מדרש שוח"ט י"ח)

א"כ ראינו שני מאפיינים לשחר המייצגים מבחינה סימבולית מקבילות בתהליך התקדמות גאולתם של ישראל. ראשית: אפולולית העמוקה של אותה שעה, אותו רגע הקודם לעלות השחר, חשך המביע הכל: צרות, גזרות, שמד, שואה... לו אך אור מעט, אור לבנה, לא, נסתפק אפילו באור כוכבים, לא, אפילו אור מזלות, אך איך: "וימש חשך". ומתוך מאפיין זה נובע הצורך באחר: הארה של קמעא-קמעא, הזרחה מתונה ומודרגת, שכך איך נפשו שבעת המדורים של היהודי, הנזונית מלחם צר ומים לחץ, המקובעת במעמקי גיא צלמות אשר ביך המיצרים, יכולה לסגל עצמה בפתע פתאום לסנוררי אור הגאולה השלמה המכה בעיניו החשוכות, בנפשו הכהה, וחובה שתתקפהו עוויתות שגעון. קמעא-קמעא זה משתלב יפה במישורים אחרים של הסצנה, רפואתו הפיסית של יעקב ומעבר היוזמה, כפי שנראה בהמשך. (על דרכים נוספות שבהם באים מאפיינים אלה לידי ביטוי פרטי במאבק יעקב ובגאולת בניס לעת"ל - ראה נספח בסוף המאמר).

ונחזור עתה לבדוק דימנסיות נוספות בסצנה הנטוויית והולכת:

ועדיין בתפאורת רקע - מקום הסצנה: "ויעבור את מעבר יבק... ויעבירם את הנחל ויעבר את אשר לו..." ("פס' כ'ב-כ'ג). כבר תמהו המפרשים כולם על ייתורים אלו בתיאור תהליך ההעברה ובחזרה המודגשת של הפעל "עבר" בהופעותיו השונות. מבלי להתייחס לפרטי ההופעות השונות: הרי בולט רצון הכותב להדגיש מעבר תכופ הלוך נחזור של יעקב, כאשר הנחל בתוך מציין תיחום של מציאות או מהות מסוימת.

ואכן, נחל יבק הוא גבולו של א"י עם חו"ל (אלשיך). יעקב נוגע, לא נוגע "כנשר יעיר קנו" במציאות א"י. את הנפשות רב רובו של הממוך מספיק הוא להעביר. מציאות הרע מתקשרת עמו ("ויאבק") ונטפלת אליו בקשר האחרון שלו בחו"ל, במקור רע זה, המהווה ניגוד גמור למהות א"י. רק פכים קטנים עוד חוצצים בינו לבין הארץ (חולין צא), "למנוחה ונחלה" ל"ואהיה-עמר" (ראה רש"י בראשית ל"א, ג'). המאבק המתנהל בחשכת וטומאת חו"ל, סיומה בזריחת השמש כאשר עבר את פנואל (פס' ל"ב) לתחומי א"י, למקום שם השאיר את משפחתו ורכושו מעבר מזה של מעבר יבק, והתפאורה הבימתית המשתנית חליפות אף כאן מנגנת על גימי הנפש והרגש.

ועתה, למהלך המחזה עצמו ולבחינותיו הספרותיות:

מצבו הפיסי של הגיבור - הבמאי עשה כאן מלאכת אומן, בהמחישו את עליותיו וירידותיו של גיבור המחזה דרך השינויים החלים במצבו הפיסי. תחילה - המעברים התכופים אל מעבר ליבק מזה וחזרה. הארעיות, הטלטולים, חוסר הקביעות ששיאם ב-"ויאבק" (פס' כ"ה) בנסיון להשמיט את הקרקע, את האחיזה בעולם, מתחת רגלי היריב, ושיאי שיאם ב-"ויגע בכף ירכו, ותקע כף ירק יעקב" (פס' כ"ו) - השמטת הבסיס - כך העמידה, המקום המעמיד והמייצב מחד, ויסוד המשכיות הדורות מאידך:

"...ואמרו בב"ר (ע"ז, יד'): נגע בכל הצדיקים
שעתידים לצאת ממנו - זהו דורו של שמד...
שיהיה דור בזרעו של יעקב, יתגבר עשו עליהם
עד שיהיה קרוב לקעקע ביצתן".

(רמב"ן עפ"ס כ"ו)

ביצתן - מקום קיום המין, הירר - אבר קרבת בשריך, בסיס
עמידתו הפיסית של האדם. בנקעו את כף הירר, מנסה שרו של עשו לעקור כל
קיום לבית ישראל: קיום בהווה והמשכיות לעתיד.

"והוא צולע על ירכו" (פס' ל"ב) - אותו קיום מעורער של הולך -
לא הולך מסתיים בכי-טוב ב-"ויזרח לך השמש" (שם) "לו'-לרפואתו" (רש"י,
ב"ר ע"ח, ה'); סוף דבר "ויבוא יעקב שלם" (ל"ג, י"ח) - שלם בגופו, שנתרפא
מצליעתו" (רש"י עהפס'; ב"ר ע"ט, ה'; שבת לג).

מעבר הינזמה - נשימה נא לב, כי גם בדימנסיה זו מומחשת בצורה יוצא
מן הכלל מהלך ההתקדמות של המחזה.

בכל עת המאבק עד עלות השחר יעקב הוא פאסיבי. המלאך הוא היוזם
והמקרא דואג להדגיש זאת בשני דרכים: ייחוס הפעולות למלאך והשימוש בבני
נפעל אצל יעקב: "וינותר... ויאבק איש עמו... וירא כי לא יכל' לו ויגע...
ותקע... בהאבקו עמו (מלים אלה מיותרות לכאורה והופעתם רק מחזקת את המס
הנ"ל - פס' כ"ה-כ"ו). עם עלות השחר משתפר מה מצבו של יעקב, והוא הופך
להיות המחזיק בינזמה המעשית, אם כי המלאך עדיין יוזם רוחנית בשליטה בד
שיח: "ויאמר (המלאך): שלחני... ויאמר (יעקב הוא המשיב): לא אשלחך...
ויאמר אליו: מה שמך, ויאמר: יעקב. ויאמר: לא יעקב יאמר... כי שרית...
ותוכל". (פס' כ"ז-כ"ט). המלאך הוא עדיין המחזיק ברסן השיחה בהיותו השוא
בחינת קליפה זו. הינזמה היא עדיין בידיו.

אמנם מעשית יעקב מובע מן המלאך מליך ובכך מסתמן מעבר ינזמה חלי
אך גם אז רק בשליטת פעולה חיובית, במניעה, לא בראשונות אקטיבית חיובי
משחק כחות זה גמשך והולך עד להכרעה הסופית והניצחת, עד להחלפת שמו של
יעקב לישראל, שבו מודה המלאך בעליבותו של יעקב ובכך מעביר לידידו את
זכות הינזמה: "כי שרית... ותוכל" - לשון פעיל לעומת לשון סביל משך המז
עשי-ה חיובית לעומת מניעת הפעולה בשלב ב'.

הפסוק החותם משלים סופית את התהליך המסתמן הזה: "וישאל יעקב וי
(פס' ל'). יעקב פותח בשאלה זו פעם ראשונה, ודבר זה מקבל ביטוי כפול:
"וישאל... ויאמר". מה מקומו של "ויאמר" זה כאן? בכך מודגש מי מחזיק ברו
בחינת: אם תרצה - אבי שואל אותך, ואם לאו - אני אומר ודורש.

מוסיקת רקע - כהשלמה לדימונסיות השונות של הצדדים התיאטרליים, היוריים כולם חץ מגמה לנקודה אחת משותפת, משתלבת גם המנגינה המלווה את הסצנה ומותאמת לרצון הבמאי להוסיף מימדים רגשיים-חוויתיים שונים.

לאורך כל ליל המאבק הארוך תופס השקט המתוח את מלוא חלל הבמה ומותיר אחריו מרחבי ריקנות איך-סוף, המאפיינים כל-כך מציאות לילית שוממת, חסרת גבולות חזותיים - איך סופיות נעדרת בטחון ומלאת עצבנות. כלי התזמורת פוסקים לחלוטין מנגינתם עם "ויקס בלילה הוא", לאחר שעות קצביות, טרופות פעילות ושוקקות אקטיביזם בהם עוסק יעקב במלחמה, תפילה ודורון ללא רגע מנוחה, פוסקת לפתע קול הלמות הפטישים ושקט עצבני מנסר בחלל האויר, העקור מילים ומנגינה, המלוות דו-שיח, תפילה או ציווי למשל. דברים אמנם מתרחשים, יעקב מעביר את כל אשר לו. יעקב גאבך, אך הכל ללא הוצאת הגה אחד.

אך כשעולה השחר ואיתה זמרת נשמת תבל והאורקסטרה הבימתית, אנו עדים לדו-שיח ער וחותך, בנוי משפטים קצרצרים המסיגים זה גבולו של רעהו, דו-שיח הממלא את חלל היקום כולו במלל וסותם את חורי האיך-סופיות הלילית. התקשורת הלזו היא נשמת אפו של יקום חי במות בלבד שולטת הדממה.

שינויי שמות וכינויים - גם זהו מוטיב סיפורי-תיאטרלי בתוכו מסך רועם המבטא שינוי פרצוף, מגמה, דעה, תחושה או מהות.

שמו של גבור ספורנו מתחלף בשיאה של הסצנה. ברגע הדרמטי ביותר "יעקב" מתחלף "לישראל": הפחיתות והתחתונות הפיסיים, המתבטאים בשם הראשון נהפכים לעצונות של "שרית עם אלקים ואנשים ותוכל" (פס' כ"ט) - ישראל: שר-אל. העקבה והרמאות המתגלים ב"הכי קרא שמו יעקב ויעקבני זה פעמיים" (ברא' כ"ז, ל"ו) מוסבים לישרות שבשם החדש - ביושר באו לך הברכות, "לא יאמר עוד שהברכות באו לך בעקבה ורמי-ה, כי אם בשררה וגילוי פנים (רש"י עפ"ס כ"ט).

"ויאמר: לא יעקב יאמר עוד שמך' (פס' כ"ט) - מאי קאמר ליה?
...לא בחכימו ולא בעוקבא דילך רווחת לאינון ברכאן... 'כי אם ישראל' (שם) - ישראל (=הקב"ה) ודאי אודי עלך ומיני-ה נפקא ברכאן...". (תרגום: מה אמר לך...לא בערמה ולא בעקבה שלך הרווחת לברכות אלה... ישראל ודאי הודה לך וממנו יצאו הברכות) (זהר, תולדות קמ"ד).

גם חילוף שמות זה, ככל קורות פרשתנו יתרחש לעת בוא גואל צדק, ועד אז, בחשכת ליל הגלות, אנו נרמסים ונחשלים כעקב זה באדם. כל עוד המציאות הגשמית העבה והגסה של אפלת-נשף שולטת בעולם - היתרון ביד שרו של עשו - "לפי שהי-ה נעשה ונגמר בשערך כבן שנים הרבה" (רש"י, ברא' כ"ה, כ"ה) עשו - מלשון עשוי (=גמור) לעומת העקביות והפחיתות שביעקב. כל עוד שולטים הצדדים הפיסיים, עשו הוא השולט, שכך בכך כוחו וגבורתו, בהיותו עשוי. אך בזרוח האור העדין, המגרש את חשכת עבוי החמר ומאיר באור הרוח והשכל הדק מן הדק, או אז מתגלה כי היוצרות התהפכו וכי "ישראל עושה חיל" (במדבר, כ"ד, י"ח): "ועמדו זרים וראו צאנכם, ובני נכר-אכריכם וכורמיהם, ואתם כהני ה' תקראו ("מזדה על הברכות"), משרתי אלוקינו יאמר לכם, חיל גויים תאכלו ובכבודם תתימרו...ונודע בגויים זרעם וצאצאיהם בתוך העמים, כל רואיהם יכירום, כי הם זרע ברך ה'". (ישע' ס"א, ה' ט').

.. ויקראו להם עם הקדש, גאולי ה' - ובסמך ממש - "מי זה בא מאדום חמוץ בגדים מבצרה וכו' (שם ס"ב, י"ב; ס"ג, א').

ובאמת כבר אמרו חז"ל: "לא שיעקך שם יעקב ממקומו, אלא שיהא ישראל עקר ויעקב טפל לו" (ברכות יג).

שלא כמו אצל אברהם ושרה, אשר אצלם חילוף השמות ושינויים הוא מוחלט ושם קודם נמחק (ראה ברכות שם), הרי שאצל יעקב יש קיום לשני השמות: זאת - במציאות ענה"ז וזאת - במציאות "והיה ביום ההוא".

אף חליפות השם פניאל ופנואל משתלב בתוך התהליכים הסובבים. כשם שבעבודה זרה מצוה "ואבדתם את שמם" (דברים י"ב, ג') - היו קורין אותה בית גליא, קורין אותה בית בריא (ע"ז, מו), כך מצוה להנציח את הנס, את החיובי על החיובי. לפנים נקרא המקום פנואל (וראה שופטים ח', ח') = פנה אל - הסתר פנים, יתכן משום שזוהי עיירת ספר על גבול א"י אך עדיין בחו"ל, כפי שמעיד מקום המאבק (וראה לעיל ב"מקום הסצנה"), וכך הביטוי "ויזרח לו השמש כאשר עברך את פנואל" (פס' ל"א) - משם והלאה, מעבר מעבר ל. המרמז על הגאולה ("ויזרח") המתעוררת במעבר לא"י. ולכן, כל היוצא לשם מא"י כאילו פנה אל בעליו: "כל הדר בחו"ל דומה כמי שאין לו אלוך" (כתובו אך המאבק והנצחון של ישראל המתגלמים ב"פנים אל פנים" (פס' ל') תמורת "פנה-אל": כי עין בעין יראו בשוב ה' ציון מוצאים ביטויים בשם המתחדש: פני-אל - "בצאתו מירושלים" הנרמז בפנואל, מפנה מקומו בעת הגאולה "בשובי לציון", לפני-אל.

לסכום פרק זה בנסיף, כי הדבר הנעלה ביותר ב"מחזה" זה, הדבר ההופך ממחזה מיוחד, מיוחד מאד, למחזה אלוקי, שאין למעלה ממנו, היא עובדת קיפו כל הצדדים המרובים הללו, כל המימדים, כל המישורים, כל הדימנסיות במספר פסוקים מועט ביותר תוך יצירת הרמוניה מלאה ומושלמת בין כולם.

לא ארחיב את היריעה יותר, "קצר המדע מהשתרע", אך להשלמת עניני גלות וגאולה כפי שבאים לידי ביטוי במאבקי יעקב ועשו, אביא מדברי חז"ל על הפרשה קב מן האיפה, דברים הנשזרים לכדי מסכת שלמה המהווה את הלבוש שעל גבי השלד:

"ויותר יעקב לבדו" (פס' כ"ה) - מה הקב"ה כתוב בוך
ונשגב ה' לבדו ביום ההוא' (ישע' ב'), אף יעקב -
יותר יעקב לבדו" (ב"ר ע"ז, א).

"ויאמר שלחבי כי עלה השחר" (פס' כ"ז) - א"ר
אלכסנדר: ממה שאתה מחדשנו בבוקרן של מלכיות,
אנו יודעים שאמנתך רבה לגאלנו. (שם, ע"ח, א').

"ויזרח לו השמש" (פס' ל"ב) - א"ר ברכיה: ולמי לא
זרחה ?? לא: לו-לרפואתו, אבל לאחרים - אורה. ר"ה
בשם רב אחא אמר: כך היתה השמש מרפא באבינו יעקב
ומלהטת בעשו ובאלופיו. א"ל הקב"ה: את סימן לבניך.
מה את השמש מרפא בך ומלהטת בעשו ובאלופיו, כך
בניך, תהא השמש מרפא בהן ומלהטת בעכו"ם וכו'.
(שם, שם, ה').

"עד אשר אבוא אל אדוני שעירה' (ברא', ל"ג, י"ד)
א"ר אבהו: חזרנו על כל המקרא ולא מצאנו שהלך יעקב
אצל עשו להר שעיר מימיו. אפשר יעקב אמיתי היה
ומרמה בו? אלא אימתי הוא בא אצלו לעתיד לבוא!
הה"ד: 'ועלו מושיעים בהר ציון לשפוט את הר עשו'
(עובדיה א', כ"א)."

(שם, שם, י"ד)

"ויבוא יעקב שלם' (ברא', ל"ג, י"ח) - שלם בגופו,
לפי שכתוב: "והוא צולע על ירכו' (פס' ל"א), ברם
הכא שלם בגופו. שלם בבניו, לפי שכתוב בו: 'אם
יבוא עשו אל המחנה האחת והכהו והיה המחנה' (פס' ט'
ברם הכא שלם בבניו. שלם בתלמודו, אע"פ דא"ר אבין
בשם ר' אחא: תשע שנים היה מכבד אבינו יעקב את עשו
באותו הדורו, ברם הכא-שלם בממונו. ר' יוחנן אומר:
שלם בתלמודו (שלא שכח תלמודו בבית לבן - רש"י
עהפ"ס)"

(שם, ע"ט, ה')

ארבעת הדברים הללו מקיפים את מכלול צדדי החיים השלמים: קנינים
עצמים-גופניים(=גופו) ורוחניים(=תלמודו), קנינים נספחים-חיצוניים
(=ממונו) והבטחת המשכיות ונצחיות לאותם קנינים (=בניו). נמצא יעקב
שלם בכל, וזוהי שיאה של גאולה.

מטיבים לסכם פרשיה זו שנים מגדולי ישראל: הרמב"ן ור' אהרון הלוי
מברצלונה, בעל ספר החינוך:

"...לא יכל המלאך להזיקו (ליעקב), כי לא הורשה,
רק במה שעשה עמו להקע כף ירכו...והענין, כי
המאורע כולו רמז לדורותינו, שיהיה דור בזרעו של
יעקב, יתגבר עשו עליהם עד שיהיה קרוב לקעקע
ביצתן, והיה זה דור אחד בימי חכמי המשנה, בדור
של ר' יהודה בן בבא וחבריו...שהיו מביאין
כדוריות של ברזל ומלבנין אותן באור, ונותנין
אותן תחת שיחיהן ומשיאין נפשותיהן מהן.
ויש דורות אחרים שעשו עמנו כזה ויותר רע והכל
סבלנו ועבר עלינו (נשים לב: הרמב"ן אומר משפט
זה בלשון עבר, כמדבר בודאות על קץ הגלות)
כמו שרמז: 'ויבוא יעקב שלם' (ברא' ל"ג, י"ח)"

(רמב"ן עפ"י כ"ז)

"משרשי מצוה זו(שלא לאכול גיד הנשה),
כדי שתהיה רמז לישראל, שאע"פ שיסבלו צרות
רבות בגליות מיד העמים ומיד בני עשו, יהיו
בטוחים שלא יאבדו, אלא לעולם יעמוד זרעם ושמש,
ויבוא להם גואל ויגאלם מיד צר. ובזכרם תמיד
ענין זה ע"י המצווה שתהיה-ה לזכרון, יעמדו
באמונתם ובצדקתם לעולם.
ורמז זה הוא, לפי שאותו מלאך שנלחם ביעקב
אבינו, שבא בקבלה שהיה-ה שרו של עשו, רצה לעקרו
ליעקב מן העולם הוא וזרעו ולא יכול לו, וצערו
בנגיעת הירך, וכך זרע עשו מצער לזרע יעקב ולבסוף
תהיה להם ישועה מהם, כמו שמצינו באב, שזרחה לו
השמש לרפאתו ונושע מן הצער, כן יזרח לנו השמש
של המשיח, וירפאנו מצערנו ויגאלנו אמן במהרה
בימינו."

(החינוך, מצוה ג')

(חלק א'. המשך המאמר בעזרת הנותן ליעף כח - בעלון הבא איהי"ת).

נספח : על משמעות עלות השחר, כפי שבא לידי ביטוי

כמאבקי יעקב ובגאולת בנים לעת"ל

אחד המייחדים והמאפיינים של איילת השחר, הוא הסגתו אחר את גבול
הלילה, הוא חודר לתוכו ומתוכו. אין זה גדר "ויבדל אלוקים בין האור ובי
החושך" (ברא' א', ד'). מבחינת הרגשתו הסוביקטיבית של הצופה נובעת אייל
השחר דוקא מתוך שחור אפלט חליל (ראה בגוף המאמר ציטוט מדרש שוח"ט י"ח
ו -כ"ב בנדון דידן).

אצל יעקב היתה הסגת גבול זו מודגשת פי כמה:

"ויזרח לו השמש" - וכי לו לבדו זרחה השמש,
והלא לכל העולם זרחה ?! א"ר יצחק: שמש הבאה
בעבורו (בצאתו מחרן), היא זרחה בעבורו"

(חולין צא: סנהדרין, צה)

"אותן שתי שעות שהשקיע לו הקב"ה חמה בצאתו
מבית אביו... החזירן בחזרתו לבית אביו. הה"ד:
'ויזרח לו השמש"

(ב"ר, ס"ח, י')

מכאן, שגם במאבקי של יעקב, אותו מאבק המסמל כל-כולו את המעבר
מן הגלות לגאולה והתקדמות הגאולה עצמה, גם בו מקדמת הזרחת הגאולה
וחדרת את תחומי הלילה.

דבר זה יעזור לנו לפתור תימה גדולה: ע"פ כל האמור לעיל, היתה
נגיעת הירך עוד בחשכת ליל הגלות, המקדימה כחוט השערה את זריחת הישועה.
גם השחר שבפסוק "ויאבק איש עמו עד עלות השחר" (פס', כ"ה) המקדים את
"ויגע בכף ירכו ותקע וכו' (פס' כ"ו) הסברנו לפיכך כ: "עד עלות השחר" -
עד ולא עד בכלל בהביאנו ראי-ה מהופעת ביטוי זה פעם שני-ה מיד בסמיכות
בצורת עבר פשוט ("כי עלה") המביעה מציאות שהתרחשה כבר (ראה פס' כ"ז).
אך למרות כל זאת עדיין גותר להקשות מדוע בכל זאת בחר הכתוב להקדים בסדר
הפסוקים את "עד עלות השחר" ל-"ויגע בכף ירכו ותקע" ולא כתב כסדר התרחשות
המאורעות !?

ע"פ היסוד דלעיל, מוסבר הדבר היטב ובתוך כך חושף עוד פן נפלא של
דרכי הסיפור המקראי. עלות השחר, הפורץ וחדר את תחומי המאבק, עד כדי כך
שמקדים ומדגדג אפילו את הקשה והקריטי שברגעי הגלות - הנגיעה בירך ונקיעתו -
מעביר את המסר במלואו: הפצע אור הגאולה כה סמוך ומידי לשיא חשכת הגלות,
עד שנראה בעליל, שהוא נובע מתוכו ואפילו מקדימו וכנ"ל.

במקביל ממש למדרשים שהובאו מ"שוחר טוב" (י"ח, כ"ב) כך גם אצל
יעקב, רגע שיא האפלה - ה"וימש חשר", מקדים ממש, נוגע לא נוגע, חופף עליו,
על הנץ הגאולה. נגיעת הירך המהונה שיא שיאה של הגלות, השואה הנוראה ביותר
(וראה - רמב"ן שהובא בגוף המאמר בעמ' 9 - רמב"ן עפ"ס כ"ו), בחינת ביטול
הכח המעמיד ההוני והעתידי, בדמות הבטחת המשכיות המין, רגע זה מקדים במשהו
שבמשהו בלבד את רגע הישועה, עד שאין הדבר ניכר כמעט לעין בהבדלת יום
ולילה, ונראה לעין הרואה כי אור היום הקדים ובא מתוך הלילה.

"...ר"ע הי-ה דורש: דרך כוכב מיעקב' (במד' כ"ד)
- אל תקרי כוכב אלא כוזב (=בר כזיבא=בר כוכבא).
ר"ע כד הנה חמי ליה להדין בר-כוזיבא, הוה אמר:
היינו מלכא משיחא... (תרגום: ר"ע כשהיה רואה
לו לבר-כוכבא זה הי-ה אומר: זהו המלך-המשיח)

(איכ"ר, ב', ד')

ונפלא הוא ותמונה מאד כיצד זה טעה גדול ישראל שבאותו דור, רבי
עקיבא, בדבר זה. על סמך מה קבע בהחלטיות ובנחישות דעה כזו מה שקבע.
קשה הדבר שבעתיים לרמב"ם שכותב: "...ודימה הוא (ר"ע) וכל חכמי דורו
שהוא המלך המשיח... (הלכות מלכים פי"א, הל' ג') !??

אכן, רבי עקיבא שחי בדורו של שמד, שהי-ה בן דורו של ר' יהודה
בן בבא, שביחס אליו מביא הרמב"ן (פס' כ"ו) את דברי ר' חייא בר אבא
"אם יאמר לי אדם תן נפשך על קידוש השם, אני נותן, ובלבד שיהרגוני מיד,
אבל בדורו של שמד איני יכול וכו' (שהש"ר, ב', י"ח) ושאת עינינו וענינו

דורו מייחס הרמב"ן לנגיעת הירך ונקיעתו - פסגת הגלות:
הישראלית, רבי עקיבא זה הטיב לקרוא בין שיטי פרשה זו של אבינו יעקב ומאבקו, והבין כי בסמיכות ממש, בתוך כדי דיבור לשיאי הצרות, הרדיפות והגזרות חייבת לבוא הגאולה, חייב להופיע משיח צדק בן דוד, לא זיתכן אחרת, הרי את זאת - התורה מלמדתנו, ואם הגענו עד הלום, עד אמירי עיבו חשכת הגלות, יופיע בהכרח בסמור לנו ומתזכרו הזרח והפצע אור הישועה.

בימי ר"ע וחכמי דורו לא זכינו להתגשמות נבואה זו, שכך החטא גרם (איכ"ר שם, רמב"ם שם). אך דורנו שלגנו זכה לראות בהתיישמות הדברינו בסמיכות השואה והתקומה, שואה שכדוגמתה לא חווה אף עם על בשרו, אשר הולידה והצמיחה מתוכה את ראשית צמיחת ישועתנו. וכבמאבקו של יעקב עם ה' של יעקב, כך גם כאן, הקדימה תחילת תהליך הגאולה את השואה הזו והסיגה גבולו בכינוס הקונגרסים היהודיים ובהצהרת בלפור.

"נהיה בינס ההוא, לא יהיה אור יקרנות נקפאונן. נהיה יום אחד, הוא ינודע ל-ה' לא יום ולא לילה, ונהיה לעת ערב ינהיה אנך" (זכר' י"ד, ר' ז').

ויהי כן. כן יזכנו מצמיח ישועות לחזות בשנוב שכינתו לציון בכל הודה והדרה בב"א.